

Güney folkloru: Ümumxalq bədii düşüncəsi

güney folklorunun öyrənilməsi işində bizim üçün əsaslı şərait yaratdı və həmin materiallar çoxcildliyin ilk kitablarına daxil edildi.

Yeri gəlmişkən xatırladaq ki, güney folklorunun toplanıb çap edilməsində mərhum həkim-türkoloq, doktor Cavad Heyətin redaktorluğu ilə 1979-cu ilin aprelində ilk nömrəsi işıq üzü görmüş "Varlıq" jurnalının da sambalı rolunu oynamışdır. Elmi-ədəbi toplu olaraq jurnal öz səhifələrində klassik irs, türkologiya, çağdaş ədəbiyyat məsələləri ilə yanaşı, Azərbaycan folkloru nümunələri, onların toplama variantlarının nəşri, tədqiqi məsələlərini də işıqlandırmışdır.

"Güney Azərbaycan folkloru" seriyasının IV cildi isə məhz "Xudafərin" jurnalının təsisçisi doktor Hüseyin Şerqidərəcək və əməkdaşlarının topladıqları materiallar, cənub folkloruna aid kitablardan transliterasiyalar əsasında hazırlanaraq dərc olundu. Qeyd olunan dərgilər bilavasitə folklor örnəklərinin toplanması və nəşri məsələləri ilə bağlı olduğundan daha əhəmiyyətli bir mənbəyə çevrilmişdir. Kitabda nağıl, inanclar, bayatılar, alqışlar və deyimlərin əksəriyyəti yuxarıda adı çəkilən jurnal səhifələrindən toplanaraq transliterasiya edilmişdir. Jurnalın bizim işimiz üçün elmi-mənavi tərəfdən ikinci bir üstünlüyü folklor nümunələrinin söyləyicilər haqqında məlumatlarla birlikdə təqdim edilməsindədir.

Ayrı-ayrı folklor nümunələrinin xalq arasından toplanması işinin sürətləndirilməsi istiqamətində AMEA Folklor İnstitutu tərəfindən konkret bölgə materialları-Təbriz folklor örnəkləri də işlənib hazırlandı. Yeni toplama və tərtibdə ha-

zırlanan kitablarda söyləyicilər haqqında ilkin pasportlaşdırılma aparıldı və güneydə nəşr olunan folkloro aid kitabların da qaynaqları bu örnəklərə əlavə edildi. Təqdim olunan V cildimiz də müxtəlif yazılı mənbələrdən folklor materiallarının seçilərək transliterasiya olunması və konkret informatorlardan yazıya alınaraq bir araya gətirilən toplama işinin nəticəsidir. Folklor örnəkləri əsasən Təbriz, Miyana, Xoy, Ərdəbil, Heris, Mamağan, Tufarqan və s. bölgə materiallarını əhatə edir.

Kitabda qeyd alınan örnəklərin əksəriyyəti jurnal əməkdaşlarının Güneyin ayrı-ayrı bölgələrinə ekspedisiyası zamanı yazıya alındıqları materiallara əsaslanır. Belə ki, Təbriz, Miyana, Xoy və s. ətrafından toplanan bu nümunələr pasportlaşdırılmış, bölgələrin dialekt, şivə xüsusiyyətləri mümkün dərəcədə qorunmuşdur. Bizə təqdim olunan folklor örnəklərində bu xüsusda diqqət çəkən maraqlı toplam nümunələrindən biri təbrizli Susən xanım Nəvadəyi Rəzinin anası İsmət xanımdan qələmə aldığı folklor örnəkləridir. Pasportlaşmada İsmət xanımın məşhur maarifpərvər Hacı Məmməd ağa və Hacı Hüseyin ağa Naxçıvanının bacısı qızı olması haqqında məlumat verilir. Onun 1907-ci ildə Təbrizdə anadan olması və 1982-ci ildə dünyasını dəyişməsi qeyd olunur.

Əldə olunan materialın özəlliyi ondan ibarətdir ki, "Önəmlə mən" başlığı ilə təqdim və dərc olunan nümunə bioqrafik, xatirəatalar şəklində ana ilə qızın dialoqu üzərində qurularaq qələmə alınmışdır. Ana qızına öyüd verərək şirin bir ləhcə ilə atalar sözlərini izah edə-edə belə danışır: "Bala! Evin sözü də olar, bezi də. Yanı

həyat çelişiklərdən (təzadlardan) oluşur, xoşluq da olar, naxoşluq da, şadlıq da olar, qəm də. Dava-dalaş da olar, barış da. Hamısına qabı olmalıdır insanın. Evlər ayırdı, sözlər birdi. Yanı hamı evlərdə həyat, yaxşıdan-pisdən axıb keçir, sözləri içəri salıb kimsəyə deməyib gizlətməklə bir yerə varılmaz. Bütün evlərdə çətinliklər var, çətinliklər bir-birinə bənzər. Kişi saman çöpü olsun, duvara yapışsın! Yanı Allah heç evi kişisiz eləməsin, hətta bəşaracaqsız və vecəgəlməz olsa da, yenə oldusu olmadısından yeydir".

İsmət xanımın qızı ilə söhbətlərində tez-tez işlətdiyi atalar sözləri, danışdığı nağıllar, türkçəçarələr, xalq oyunları, tapmacalar və s. haqqında məlumatlar bütöv folklor materialı kimi mətnlərdən seçilərək toplama materialları sırasına salınmışdır. "Qarı nəne", "Pıspıslı Püstə xanım", "Nar-bənəzik və Nazikbənəzik" və s. nağıllar, xalq deyimləri, türkçəçarələr, lətifələr və s. örnəklərin əksəriyyəti məhz İsmət ananın söylədiyi mətnlərə əsaslanır.

İnformatorlar, qaynaqlarla bağlı xüsusilə olaraq görülən işlərdən biri də güneyli söyləyicilərlə birbaşa ünsiyyətin qurulması və onların dilindən folklor örnəklərinin yazıya alınmasıdır. Azərbaycan ailələrinə qonaq qismində gələn, eləcə də yaxın qohumlarını ziyarət edən bir çox güneyli söyləyicilərlə əlaqə yaradıldı, görüşdük. Bunlardan biri və bizim işimizə yaxından kömək edən Maral ana olmuşdur. Bu baxımdan kitabda toplanan bayatıların əksəriyyəti urmiyalı, 82 yaşlı Maral Pourxalilin dilindən qələmə alınmışdır. Qeyd edək ki, yaşlı olmasına baxmayaraq Maral nəne qədim bayatılarımızın bir çoxunu öz hafizəsində qoruyub saxlaya bilmişdir.

Güney folklorunun toplanması işində diqqətimiz çəkən mühüm məqamlardan biri yerli rəvayətlərə qoşulan bayatılardan daha sıx yayılması faktıdır. Toplama zamanı aşağıdakı bayatı mətni özünün çoxsaylı variantları ilə daha çox qeydə alınmışdır:

**Mən aşiq kəmanə çalar,
Qaşın kəmanə çalar.
Qızla çalmayan canım
İndi səmanə çalar.**

Kitabda Təbriz, Miyana, Ərdəbil ərazilərindən toplanan xalq oyunlarına da geniş yer verilmişdir. Digər geniş yayılmış oyun növləri sırasına ana və körpə uşaq arasında yaranan ilkin oyunlar da əlavə olunmuşdur. "Barmaq", "Pişdə, pişdə, pişdə..." və s. oyunlar yaranması və oyun mexanizminin tarixiliyi baxımından xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Toplama işində bir çox hallarda say üstünlüyü baxımından nağıllar xüsusilə seçilir. "Güney Azərbaycan folkloru"nun digər seriyalarında olduğu kimi, təqdim olunan kitabda da nağıllara ayrıca yer verilmişdir.

Güney folklorunun zəngin ümumtürk tarixi qaynağının öyrənilməsi imkan verir ki, bu gün milli folklor normativliyinin kulturoloji, regional xüsusiyyətlərdə qorunması və inkişaf perspektivi, onun etnik-estetik bütövlüyü müəyyən olunsun. Bu baxımdan Güney Azərbaycan folklorunun toplanılması, onun zəngin irsinin üzə çıxarılması görüləcək işlərimizin davamlılığı və məsuliyyətinə daha çox bağlıdır.

**Mətanət ABBASOVA,
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru**